

УДК 37.091.33:004.5.031.42:378]=161.2(045)

DOI 10.31652/2415-7872-2021-67-85-92

ЛАРИСА ЛІХІЦЬКА

orcid.org/0000-0002-0883-7628

larisasporish@gmail.com

доцент кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького 32, м.Вінниця

ЛЕСЯ СТАРОВОЙТ

orcid.org/0000-0002-5888-1651

starovojt.vin@gmail.com

доцент, завідувач кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти
Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
вул. Острозького 32, м.Вінниця

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО УЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО ІНТЕГРОВАНОГО ВИКЛАДАННЯ МИСТЕЦЬКИХ ДИСЦИПЛІН

У статті розглядається питання використання інтерактивних навчальних технологій у системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів. Визначено суть, актуальність, ефективність та особливості застосування інтерактивного навчання у процесі підвищення кваліфікації педагогічних працівників. У статті висвітлюються прізвища науковців, які досліджують проблему педагогічної інтеграції і беруть участь у розробці інтегрованого змісту професійної педагогічної освіти, а також розкривається актуальність дослідження в сучасній психолого-педагогічній літературі з проблем інтеграції навчання; розглядаються питання вдосконалення підготовки майбутніх учителів початкової школи в умовах реформування Нової української школи, а саме формування їх готовності до проведення інтегрованих уроків. У статті визначено загальнонауковий аспект «інтеграції» як ключового поняття нашого дослідження, розкрито види та шляхи інтеграції в різних навчальних предметах, рівні (ступені) інтеграції на основі аналізу структури інтеграції за психолого-педагогічною літературою, об'єктивні причини її передумови для інтегрування окремих навчальних курсів у початковій школі, описано типологію інтегрованих уроків у методичному аспекті, різновид інтегрованих форм організації навчання в початковій школі (інтегровані уроки, інтегровані дні, проектні роботи як засіб інтеграції) і доведено доцільність їх застосування в початковій школі, визначено структурні складники (компоненти) готовності майбутніх учителів початкової школи до інтегрованого навчання (мотиваційно-ціннісна, науково-теоретична, практична готовність), педагогічні умови підготовки майбутніх учителів початкової школи до проведення інтегрованих уроків та зовнішні і внутрішні чинники, яким підпорядковані ці умови. Стаття закінчується загальними висновками з визначеної проблеми.

Ключові слова: інтеграція, види та рівні інтеграції, інтеграція змісту, типологія, інтегровані уроки, професійна готовність, формування готовності до проведення інтегрованих уроків, педагогічні умови.

LARISA LIKHITSKA

Associate Professor at Department of Art Disciplines of Preschool and Primary Education
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Ostrozshskogo street 32, Vinnytsia

LESYA STAROVOIT

Associate Professor, Head of Department of Art Disciplines of Preschool and Primary Education
Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University
Ostrozshskogo street 32, Vinnytsia

PREPARATION OF THE FUTURE ELEMENTARY SCHOOL TEACHER TO THE INTEGRATED TEACHING OF ARTISTIC DISCIPLINES

The article deals with the relevance of integrated learning at the current stage of primary education development, points the main state documents in which the directions of training of future elementary school teachers in the context of reforming the higher education and primary general education are defined. The article highlights the surname of scientists who investigate the problem of pedagogical integration and participate in development of integrated content of professional pedagogical education, and also reveals the relevance of the study in the modern psychological and pedagogical literature on the problems of learning integration; the issues of improving the training of future elementary school teachers in the context of reforming the New Ukrainian School, namely the formation of their readiness for integrated lessons are considered. The article defines the general scientific aspect of "integration" as a key concept of our research, reveals the types and ways of integration in various educational subjects, levels (grades) of integration on the basis of the analysis of integration structure under the psychological and pedagogical literature, the objective reasons and preconditions for integration of separate training courses in primary school, describes the typology of integrated lessons in methodical aspect, a variety of integrated forms of organization of

education in primary school (integrated lessons, integrated days, project works as a means of integration) and the feasibility of their use in primary school are proved, the structural components (elements) of the readiness of future elementary school teachers for integrated learning (motivational value-based, scientific, theoretical and practical readiness), the pedagogical conditions for the training of future elementary school teachers for integrated lessons and external and internal factors that subordinate these conditions are defined. The article ends the general conclusions from the identified problem.

Keywords: *integration, types and levels of integration, content integration, typology, integrated lessons, professional readiness, formation of readiness for integrated lessons, pedagogical conditions.*

Підготовка майбутнього учителя початкової школи до педагогічної діяльності, загально педагогічної підготовки та інтегрованого викладання представляють собою складну, цілісну багатосторонню систему, яка функціонує відповідно до цілей, задач, принципів підготовки спеціалістів. Сучасна дидактика оголосила провідним в організації освітнього процесу принцип інтеграції, реалізація якого дає змогу забезпечити системність знань учнів. У ланцюгу всіх проблем, що мають істотний вплив на підвищення якості навчання учнів початкової школи, виконання Державних стандартів шкільної освіти найголовніше місце посідає інтегроване заняття, як основна форма організації навчально-пізнавальної діяльності, його правильна побудова та структура.

Мета статті – питання про підхід до формування майбутнього учителя через розвиток спеціальних здібностей, особистісних якостей, індивідуально-психологічних особливостей.

Саме тому стає популярною ідея про єдність наукових знань. Ця ідея простежувалась у кращих мислителів різних часів таких як: Платон, Аристотель, Кант та Гегель. Окремі аспекти інтеграції простежуються у виховних системах епохи Відродження – Франсуа Рабле [3, с. 20-25], Мішеля де Монтеня [3, с. 20-25] та ін. Зокрема, М. Монтень писав, що «виховують не окрему душу й не окреме тіло, а всю людину; не можна розділяти її надвоє» [3, с. 26]. Сучасна історична ситуація потребує сучасного педагогічного мислення. В даний час виявляється надзвичайно суттєвими для розвитку освіти впроваджувати в роботу інтегративні процеси, які проявляються в усіх сферах людського суспільного життя. Вивчення проблеми інтеграції в освіті підтвердило її позитивний вплив і значимість на педагогічний процес, що виразилося в прагненні розвитку сучасної особистості, яка відзначається здатністю до усвідомленого аналізу своєї діяльності, системним мисленням, аналізом власних дій в умовах невизначеності, а також придбанням нових умінь та знань. Основним з напрямків впровадження інтеграційних процесів в практику початкової освіти є інтеграція змісту освітнього процесу, яка знаходиться на рівні розробки стратегії шкільної освіти та практичної її реалізації. В енциклопедії освіти відзначається інтегрований підхід в освіті, як підхід, який веде до інтеграції змісту освіти, тобто об'єднання його елементів у цілісність, коли результатом цього підходу в педагогіці можуть бути цілісні знання різних рівнів, тобто цілісність знань про дійсність, про природу з тієї чи іншої галузі, предмета, курсу, розділу, теми [5, с.35]. Поняття «інтеграція» увів у науку Г.Спенсер у 1857 році, пов'язавши його з протилежним поняттям — «диференціація» (від лат. differentia — розрізнення). Якщо диференціація передбачає послаблення взаємозв'язків між елементами цілого (системи) з метою максимального підвищення ефективності функціонування кожного з них, то інтеграція спрямована на об'єднання всіх елементів для забезпечення максимально ефективного функціонування системи загалом. Інтеграція (від лат. integratio — з'єднання, відновлення) — об'єднання будь-яких елементів (частин) у ціле і процес взаємного зближення; об'єднання і структурування неупорядкованих явищ, підвищення інтенсивності взаємодії між елементами системи, впорядковане функціонування частин цілого. Також, основи інтегрованого навчання були розроблені таким великими педагогами XVII-XIX століть як Я.А. Коменським у праці «Велика дидактика»: «Все, що знаходиться у взаємозв'язку, повинно викладатися у такому ж взаємозв'язку»; його наступником був Й.-Г.Песталоцці у творі «Лінгард і Гертруда» інтеграція розглядалась як метод навчання[3, с. 45]. Далі німецький вчений і педагог Гербарт виділив основні етапи навчання (XVIII ст.): 1) ясність (зрозумілість); 2) асоціація; 3) система (інтеграція) – можливість самостійно скласти картину світу[3, с. 78], Свій внесок також зробили Дж. Локк [3, с. 46], Й.Г. Ж.-Ж. Руссо [3, с. 40-46], Л.М. Толстой [3, с. 40-46], К.Д. Ушинський [3, с. 40-46], та ін. Вони розглядали інтеграцію в освітньому процесі як необхідність, яка проявляється у відображенні взаємозв'язків навколишнього світу, поєднанні окремих явищ і предметів для забезпечення гармонійного розвитку особистості. К.Д. Ушинський у XIX столітті зробив найбільший внесок у розробку інтегрованих курсів. Він розробив модель, структуру, напрямки інтеграції. Інтеграцією письма й читання науковцю вдалося створити аналітико-синтетичний метод навчання грамоти. «Система знань, наголошував він, яка має бути засвоєна учнями, не є арифметичною сумою абстрактних уявлень, а являє органічно пов'язані між собою єдині знання про об'єктивно існуючий світ. Разом з тим, крім спеціальних понять, які належать кожній науці, є поняття, спільні для багатьох, а деякі й для всіх наук». Учений використав інтеграцію як процес пристосування та об'єднання окремих елементів видів мовленнєвої діяльності – письма й читання в єдине ціле під час побудови курсу навчання грамоти в початковій школі на основі звукового аналітико-синтетичного методу з метою формування умінь читати й писати на основі тексту.

Період першої половини ХХ ст. ознаменувався гострою потребою в людях з трудовими навичками та вміннями їх реалізовувати. Була створена «трудова школа», в освітньому процесі якої формувалися предметні й трудові навички на міжпредметній основі, а знання з різних предметів інтегрувалися для розв'язання спільної проблеми. Також було розроблено програмно-методичне забезпечення змісту навчання «трудої школи», що визначався в межах наукових галузей для творення триєдиної структури комплексу «природа – праця – суспільство», у якому блок «природа» містив знання з природничих наук, блок «суспільство» – з гуманітарних, а блок «праця» був стрижневим і забезпечував зв'язок навчального матеріалу з життям і практичною діяльністю учнів. За такими програмами навчання стало обов'язковим для всіх шкіл, їх функціонування забезпечувалося на державному рівні нормативно-правовими документами й рекомендаційними матеріалами методичного характеру органів освіти різного рівня. Водночас, у вітчизняній психології у 20-30-ті роки ХХ століття вченими С.Л. Рубінштейном і О.М. Леонтьєвим розробляється теорія діяльності, яка ґрунтується на ідеях Л.С. Виготського [3, с. 50-52], про необхідність вивчення практичної діяльності людини з боку психології, її тісний зв'язок із свідомістю. На основі цих ідей С.Л. Рубінштейн у роботі «Принцип творчої самодіяльності (до філософських основ сучасної педагогіки)» [2, с. 11] сформулював принцип єдності свідомості й діяльності, який передбачає формування психіки та свідомості людини в умовах діяльності.

Під час упровадження у 50-ті роки ХХ ст. в освітню практику міжпредметних зв'язків, комплексне засвоєння знань було протиставлене предметному й переведено на додаткову освіту. Вже у 60-х роках ХХ ст. В.Сухомлинський провів «Уроки мислення в природі» – один із найвдаліших прикладів інтеграції різних видів діяльності, об'єднаних однією метою. Адже принцип інтеграції відповідає психічній фізіологічній природі дитини, сутності мови як суспільного явища в її зв'язках з усіма аспектами багатогранного світу. На основі часткової міжпредметної інтеграції й будуються системи інтегрованих уроків. У межах цієї системи в 70-80-і роки ХХ століття починають використовувати внутрішньопредметне стиснення навчальної інформації або структурування змісту матеріалу в межах одного предмета, що, в свою чергу, передбачало часовий закид у майбутнє, в зону найближчого розвитку інтегрованого навчання. Сам термін «стиснення навчальної інформації» застосовувався В.В. Давидовим [1, с. 40] для визначення досягнень теорії змістовного узагальнення; в ідеї випередження В.Ф. Шаталовим [1, с. 40], який об'єднував в один блок по десять-двадцять уроків; у навчанні молодших школярів на межі труднощів та посиленні теоретичних узагальнень Л.В. Занковим [1, с. 42]; в укрупненні дидактичних одиниць П.М. Ерднієвим в ідеї опорних схем Є.М. Ільїним та С.М. Лисенковою. Яскравим прикладом організації інтегрованого навчання у початковій школі є досвід Ш.О. Амонашвілі [1, с. 152], який організовував протягом дня по два-три п'ятнадцятихвилинні міні-уроки без спеціального визначення переходів від одного до іншого. Фундаментальним періодом розвитку інтеграційних процесів у вітчизняній педагогіці вважаються 1980-1990-і роки. У цей час посилюється тенденція до інтеграції педагогіки в систему інших наук, відбувається диференціація педагогічного мислення за рівнями організації наукових досліджень та вивчення інтеграційних тенденцій у теорії формування цілісної особистості.

Забезпечення доступної та якісної шкільної освіти належить до головних функцій сучасної держави. Після здобуття Україною незалежності у 1991 р. значно актуалізувалися інтегративні тенденції в теорії педагогіки й дидактиці початкової освіти, почався новий період розвитку інтеграційних процесів у різних галузях знань, їх взаємопроникнення й систематизація в процесі застосування інтеграційного підходу в систему української початкової школи, який передбачає вивчення різних аспектів педагогічного процесу як єдиного цілого, яке дає новий якісний результат, нову системну й цілісну освіту молодших школярів. Отже, історичні передумови розвитку ідей інтегрованого навчання розглядають інтеграцію в освіті як необхідний дидактичний засіб для створення цілісного сприйняття картини світу учнями шляхом здійснення зв'язків між предметами для всебічного вивчення понять і явищ. Дослідження доводять необхідність врахування історичного досвіду вирішення проблем інтегрованого підходу та використання прогресивних ідей інтеграції в сучасних умовах на міжпредметному, внутрішньопредметному, міжособистісному та внутрішньоособистісному рівнях.

Проблема інтегрованого підходу до викладання мистецьких дисциплін в історії зарубіжної і вітчизняної педагогічної думки є надзвичайно популярною в освіті. Її освоєння, як показує практика зарубіжних країн (Угорщина, Фінляндія, Німеччина) та науки вітчизняної педагогіки, дає можливість формувати в учнів якісно нові знання, що характеризуються вищим рівнем мислення, динамічністю застосування в нових ситуаціях, підвищення їх дієвості й систематичності. Таким чином, інтегрування є якісно відмінним способом структурування, презентації та засвоєння програмного змісту, що уможливорює системний виклад знань у нових органічних взаємозв'язках. Стратегічне оновлення змісту викладання мистецьких дисциплін у початковій школі має йти з урахуванням загальноосвітніх тенденцій формування змісту мистецьких дисциплін, необхідності адаптації вітчизняної системи освіти до європейського освітнього простору. На сьогодні існує нагальна потреба у розробці інтегральних проблемно орієнтованих навчальних курсів

мистецьких дисциплін нового покоління, а це вимагає об'ємного поліпредметного системного бачення та міждисциплінарного синтезу. З огляду на це виникає необхідність переструктурування змісту навчальних предметів мистецьких дисциплін з позицій систематизації знань та інтегративного підходу з метою усунення другорядного та застарілого матеріалу. Завдяки відсутності належної бази досліджень у вітчизняній педагогічній науці поняття міждисциплінарної інтеграції та механізми її реалізації досі не стали предметом цілісного вивчення. Однією з важливих умов підвищення ефективності викладання мистецтв має бути врахування існуючої спільності між окремими видами художньої творчості, яка визначається образно-символічною природою походження, подібністю соціальних функцій і завдань. На сучасному етапі викладання у початковій школі учителю необхідно радикально змінити підходити від знанневого до компетентісного. Однак слід прийняти той факт, що учитель на уроках мистецьких дисциплін є в першу чергу фасилітатором – полегшує шлях до розуміння мистецтва, здійснює супровід, допомагає формуванню творчих умінь, створює сприятливі умови для розвитку креативності молодих школярів. Саме тому на уроках мистецтва мають формуватися в першу чергу установки до творчості, при цьому розвиваючи вміння художньо-творчої діяльності, формувати чуттєву сферу особистості учнів, розвивати естетичний смак, вміння інтерпретувати та аналізувати твори мистецтва. Все перераховане вище повинно супроводжуватися обов'язковим використанням інформаційних технологій, мультимедійних засобів, комп'ютерних програм та мобільних додатків. З початкової школи дитина активно освоює медіапростір, який є для неї звичайним і добре знайомим явищем [7, с. 11-12]. Саме тому виховання культури спілкування з медіа стає сучасною необхідністю організації освітнього процесу в роботі сучасного учителя початкової школи. Формування основ медіакомпетентності школярів ґрунтується на дослідженнях медіаосвітніх теорій: філософської концепції «діалогу культур» (М. Бахтін, Ю. Лотман та ін.), теорій, тенденцій і проблем медіаосвіти за кордоном і в Україні (Д. Бааке, О. Волошенюк); теорії становлення інформаційного суспільства (Д. Белл, К. Колін); дослідженнях Н. Баженової, О. Баранова, Г. Онкович, І. Льовшиної та інших науковців; теорії розвитку особистості в діяльності та спілкуванні (Л. Виготський, В. Давидов, А. Ельконін); проблеми формування комунікативної культури. Розквіт уяви та фантазії, який відбувається під час медіаосвітніх занять має важливе значення для розширення кругозору для сучасних учнів початкової школи, дозволяє їм відчувати себе дослідниками, творцями, пробуджує творчість та винахідливість. Творчі завдання, ігри, вправи або інші види інтегрованого навчання, все це допомагає самовираженню кожного учня та вихованню культури спілкування за допомогою сучасних медіапродуктів. Отже, незалежно від ігрових форм і прийомів, які використовуються при організації медіаосвітнього заняття, діяльність повинна будуватися як цілісна інтегрована система, а кожне заняття – має мати чітку мету та завдання. Необхідно, щоб задум кожного такого заняття відповідав інтересам і віковим можливостям учнів початкової школи, сприяв активізації пізнавальної активності, отриманню нових знань і розвитку творчого потенціалу. При цьому, важливими умовами організації ігрових форм медіаосвітньої роботи є створення доброзичливої атмосфери та зацікавлення педагога у спілкуванні з учнями, а саме: залучення до медіаосвітньої діяльності, поповнення їх комунікативного досвіду в процесі формування медіаграмотності; розвиток естетичного сприйняття як творчого процесу; розвиток комунікативних здібностей; оволодіння навичками спілкування та колективної творчості; виховання духовної культури особистості та створення умов для вільного формування власної мистецької, світоглядної позиції. Концептуальними засадами реалізації інтегрованого підходу до викладання мистецьких дисциплін у початковій школі є синергетичний підхід, який отримав розвиток на основі запропонованого німецьким фізиком Г. Хакеном терміну „синергетика” (з древньогрецької – „спільна дія”). Така парадигма інтегрує концептуальний апарат природознавчих, мистецьких та гуманітарних наук, що дозволяє досліджувати загальний характер закономірностей, які розчинилися в окремих науках, синтезувати методологічні принципи пізнання. Однак синергетика – галузь знань, яка ґрунтується на нелінійному мисленні до якого українське суспільство не завжди ставиться позитивно. Сучасне суспільство, яке стало свідком та активним учасником двох революцій активно долучається до обговорення проблем освіти та її реформування. Для батьків та освітян є зрозумілим, що сучасна шкільна освіта не відповідає вимогам сучасного світу. В гонитві за «європейською освітою» батьки все більше обирають приватні навчальні заклади де мистецькі та інші дисципліни викладають сучасними методами. На сьогодні маємо велику кількість людей, яка вважає себе експертами й намагається долучитися до руху за реформування початкової школи. Така активність з одного боку як і небайдужість суспільства є позитивною ознакою громадянського суспільства, з іншого, – є небезпека, що на реформи можуть впливати представники громадськості, які не є професіоналами в питаннях освіти. Маємо приклади, коли у бажанні розвантажити своїх дітей, батьки можуть мати хибну оцінку того, які предмети є важливішими для дитини та її розвитку, а які мають бути вилученими з навчального процесу, або на них має бути відведена менша кількість годин. Це стосується зокрема мистецьких дисциплін. Суттєва частина батьків вважає такі предмети як «Музичне мистецтво» та «Образотворче мистецтво» тими, що є обов'язковими для вивчення в початковій школі. Однак аналізуючи методичну основу інтегрованих занять найголовнішим постає, щоб музичне заняття стало натхненною,

захоплюючою працею для дитини, щоб дивувало, будило, розкривало широке поле діяльності, аби життя її наповнювалося змістом. Цю можливість дають заняття з інтеграцією предметів і видів діяльності. Тому, що саме інтеграція словесної творчості з різними видами діяльності дитини (грою, спілкуванням з природою, музикою, драматургією) дає можливість організувати оволодіння граматичними вміннями і навичками через розв'язання мовленнєвих завдань. Інтеграція як інноваційна технологія в освіті спирається на дві головні операції: аналіз, який дозволяє визначити основні складові (компоненти) явища, процесу, та друга – синтез, завдяки якому виробляється (на основі об'єднання) цілісний (інтегрований) погляд на це явище або процес. Розвиток інтегративних тенденцій як суттєвої ознаки сучасного наукового та прикладного знання дозволяє сучасній початковій школі опанувати принципово нові підходи до світорозуміння, нетрадиційного пояснення складних явищ і парадоксів розвитку буття, які стали актуальними в реаліях інформаційного суспільства. Разом з тим, повертаючись до поняття лінійного мислення, слід визнати, що воно має обмеження для досягнення більшого числа можливостей при вирішенні проблем або досягнення компромісу. Таким прикладом обмеженого лінійного мислення є нездатність творчо вирішувати проблему, в разі, якщо основний порядок ламається, шукати альтернативні шляхи, ставити правильні питання, вирішуючи завдання або рівняння, або шукати точку рівноваги для вирішення особливо тих проблем, що виникають під час викладання мистецьких дисциплін. Слід визнати, що на практиці ідеї інтегрованого навчання мають складнощі у поширенні серед практиків. Здебільшого учителі, які вже здобули вищу педагогічну освіту в минулому столітті, переважно не підготовлені до інтегрованого викладання мистецьких дисциплін, оскільки їхня професійна освіта не передбачала інтегративного підходу та була вузькопредметною. Наприклад, внутрішньо-предметна логіка, педагога-художника, істотно відрізняється від логіки вчителя музичного мистецтва. Конкретно ця предметна логіка за межами одного предмета обмежує бачення. Для зміни цього вектору необхідно змінити точку бачення і вибудувати нову – інтегровану логіку викладання мистецьких дисциплін, яка не може повністю співпадати зі структурою предметів, зміст яких інтегрується. Отже, проблема реалізації міжпредметної інтеграції змісту навчання на уроках важлива і сучасна як для теорії, так і для практики початкової школи. Розуміння педагогами сутності проблеми та вміння відшукувати шляхи її вирішення є новою сходинкою підвищення рівня якості освіти молодших школярів.

Щодо практичної сторони інтеграційного навчання, то тут гарно зарекомендувала себе методика організації міжпредметної інтеграції змісту навчання, що включає наступні основні етапи: введення міжпредметних зв'язків на уроках суміжних дисциплін на основі репродуктивної діяльності і елементів проблемності; постановка міжпредметних навчальних проблем і самостійний пошук їх вирішення на окремих уроках; систематичне проблемне навчання на основі ускладнених міжпредметних проблем всередині окремих курсів; включення спочатку двосторонніх, а потім і багатосторонніх зв'язків між різними предметами на основі координації діяльності вчителя; розробка широкої системи в роботі вчителів, які здійснюють міжпредметні зв'язки як в змісті і методах, так і в формах організації навчання, включаючи позакласну роботу і розширюючи рамки програми.

Розроблено різні класифікації міжпредметних зв'язків.

За складом МПЗ можуть бути:

а) змістовні або змістово-інформаційні (встановлення подібності фактів, процесів, спільності понять, теорій, методів наук);

б) процесуально-діяльнісні або операційні (способи діяльності, вміння, навички, розумові операції);

в) організаційно-методичні (використання спільних методів і прийомів; форм організації навчально-виховного процесу).

За направленням (які та скільки джерел МПЗ задіяних; вирізняють: односторонні, двосторонні, багатосторонні МПЗ та прямі (використовується міжпредметна інформація тільки при вивченні навчальної теми базового навчального предмета (прямі зв'язки), і зворотні (тема є також джерелом інформації для інших тем, інших дисциплін) [6, с. 161],

За особливостями зв'язку та взаємодії міжпредметних компонентів:

а) хронологічні (демонструють, які знання, які залучаються з інших шкільних дисциплін, вже отримані учнями, а який матеріал ще тільки належить вивчати в майбутньому) та хронометричні (показують, яка тема в процесі здійснення МПЗ є провідною за термінами вивчення, а яка вводиться);

б) спадкові; синхронні; перспективні;

в) локальні («одномоментні», короткочасні); середньо та довгостроково діючі (як довго відбувається взаємодія тим в процесі здійснення міжпредметних зв'язків).

Міжпредметні зв'язки передбачають включення в урок завдань і питань з інших предметів. Ці завдання мають додаткове значення. Це окремі короткочасні елементи уроку, що сприяють більш глибокому сприйняттю й осмисленню понять, що вивчаються. Інтегрований урок поєднує в собі блок знань з предметів, що інтегруються навколо однієї теми.

Постановка запитань та завдань міжпредметного характеру сприяє відтворенню молодшими школярами раніше вивчених на уроках з різних навчальних предметів знань при ознайомленні з новим навчальним матеріалом на «предметному» уроці.

Запитання можуть носити:

- фактологічний характер (якщо потрібно згадати конкретний факт);
- поняттєвий (якщо встановлюється сутність окремого поняття, яке є ключовим для вивчення теми);
- проблемний (якщо учні встановлюють та розв'язують протиріччя, що віддзеркалює взаємозв'язок певних явищ);
- узагальнюючий (якщо відбувається узагальнення раніше відомого з різних дисциплін, яке стає підґрунтям ознайомлення з новими знаннями) тощо.

За допомогою проблемних питань вчитель може створити міжпредметну проблемну ситуацію.

«У практиці навчання знаходять застосування такі прийоми, як: включення навчального матеріалу іншого предмету у розповідь вчителя; бесіда з відтворенням знань з іншого предмету; робота з наочними посібниками, приладами, демонстрація фрагментів відео з інших предметів; кросвордів міжпредметного змісту; повідомлення, доповіді учнів з використанням навчального матеріалу іншого предмету; робота з підручниками з декількох навчальних дисциплін на уроці; групова робота над вирішенням міжпредметної навчальної проблеми» [5, с. 40-46].

Міжпредметні зв'язки повинні виключати дублювання матеріалу, якщо навіть він вивчається давно. Молоді школярі спроможні за завданням учителя самостійно повторити раніше вивчений матеріал з іншого предмета, а на уроці має відбуватися не повторення, а поглиблення знань. Формування міжпредметного поняття складає заключний етап встановлення міжпредметних зв'язків. Новий узагальнений результат пізнання, підсумок міжпредметного зв'язку необхідно вміння виразити у словесній формі. Таким чином, міжпредметні зв'язки здійснюються не лише в змісті, але і в методах навчання і закріплюються в уміннях молодих школярів.

«У початковій школі роль інтегруючої ланки виконує сам вчитель, бо він викладає всі навчальні дисципліни. Тому важливість знань з реалізації міжпредметної інтеграції змісту навчання на уроках у початковій школі для вчителя незаперечна» [5, с. 54].

Отже, проблема реалізації міжпредметної інтеграції змісту навчання на уроках важлива і сучасна як для теорії, так і для практики початкової школи. Розуміння педагогами сутності проблеми та вміння відшукувати шляхи її вирішення є новою сходинкою підвищення рівня якості освіти молодших школярів.

Інтегрований урок може будуватись у межах одного навчального предмета (внутрішньо-предметна інтеграція) або з інтегрованого змісту кількох навчальних дисциплін (міжпредметна інтеграція), або на змістовій основі інтегрованого курсу.

Для ефективного проведення інтегрованих уроків необхідні наступні умови:

- правильне визначення об'єкту вивчення, ретельний відбір змісту уроку;
- високі професійні якості викладачів, що забезпечать творчу співпрацю викладачів і учнів при підготовці уроку;
- включення самоосвіти учнів в навчальний процес;
- використання методів проблемного навчання, активізація розумової діяльності на всіх етапах уроку;
- продумане поєднання індивідуальних і групових форм роботи;
- обов'язкове врахування вікових психологічних особливостей учнів.

Інтегровані уроки можна здійснювати між різними навчальними дисциплінами, навіть такими, які, на перший погляд, здаються несумісними. На інтегрованих уроках формуються наступні компетенції:

- ціннісно-сміслові (розуміння мети уроку, важливості вивчення теми);
- загальнокультурні (культура мовлення, почуття патріотизму, історичні дані про рідне місто);
- інформаційні (робота з комп'ютером, вміння самостійно підбирати необхідний матеріал);
- комунікативні (вміння працювати в групах, вислуховувати, спілкуватися, лояльно відноситися до людей з іншою точкою зору).

Інтегровані уроки бувають цілісні і фрагментарні. Але частіше можуть проводитися фрагментарні інтегровані уроки, що пояснюється повністю об'єктивними причинами:

- неспівпаданням загальних навчальних тем з різних навчальних предметів за часом вивчення;
- неможливістю провести цілий урок інтегрованим, тому що на цьому уроці необхідно проходити і інший програмний матеріал, який не може бути інтегрованим з цим предметом.

Залежно від дидактичної мети інтегровані уроки поділяють на:

- уроки вивчення нового матеріалу;
- уроки систематизації та узагальнення знань;
- комбіновані уроки.

Структура інтегрованих уроків може бути різною. Це залежить від мети, завдань, змісту уроків, способів діяльності.

Оскільки інтегрований урок – це в основному урок систематизації та узагальнення знань, умінь і навичок учнів, то його оптимальною структурою буде:

- повідомлення теми, цілей та завдань уроку;
- мотивація навчальної діяльності учнів;
- актуалізація та корекція опорних знань;
- повторення й аналіз основних фактів, подій, явищ;
- творче перенесення знань і навичок учнів у нові ситуації;
- узагальнення та систематизація навчальних досягнень учнів, основних ідей та наукових теорій з предметів, що є складовими інтегрованого курсу.

Технологія проведення інтегрованого уроку може бути різною. Це залежить від цілей, завдань, змісту уроку, способів діяльності, ситуацій, що виникають у процесі його проведення.

Інтегровані уроки розвивають мислення і мовлення школярів, їхню увагу, пам'ять, спостережливість, кмітливість, ініціативу, самостійність, наполегливість, працьовитість, чуйне, уважне ставлення один до одного та багато інших позитивних якостей особистості, які так важливо закладати якомога швидше.

«У випадках, коли програмовий матеріал різних навчальних предметів дозволяє інтегрувати його в межах одного навчального дня, можуть організовуватися «тематичні дні», коли всі уроки за розкладом спрямовують на реалізацію єдиної виховної мети, що знаходить логічне продовження у виховному заході» [4, с. 246].

Інтеграція багатокomпонентного змісту початкової освіти дає можливість вчителю раціонально розподілити час на вивчення предметів інваріантної частини, зменшити кількість годин на їх вивчення і за рахунок вивільнених годин організувати роботу, спрямовану на розвиток творчих здібностей учнів.

Інтеграційні процеси тісно переплітаються зі впровадженням інноваційних технологій, метою яких є розвиток творчої особистості молодшого школяра.

Тут вчителі керують розумовою діяльністю дітей, а учні стають активними учасниками педагогічного процесу. Учні привчаються до творчої праці. В них виховується інтерес до неї і потреба в ній. Школярі навчаються самостійно підходити до розв'язування пізнавальних і практичних завдань.

Ініціативу інтеграції необхідно продовжувати і в позаурочній роботі, тому що вона не тільки відкриває широкі перспективи для оновлення змісту освіти, але й спонукає формуванню духовно багатой особистості, вихованню учнів у дусі найкращих людських цінностей.

Методика проведення днів інтеграції має передбачати узгодженість дій вчителів різних предметів. Опанування знаннями із загальноосвітніх предметів має бути професійно спрямоване. Дні інтеграції завершуються позаурочною навчально-розважальною програмою, зокрема тематичною виставою, конкурсами, виставкою творчих робіт тощо.

Інтегровані дні сприяють глибокому засвоєнню програмового матеріалу, розвитку творчих здібностей учнів, нетрадиційного мислення, формують в них уміння застосовувати в нестандартній ситуації, навички здійснення самоконтролю, підвищують культуру учнів. Інтеграція змісту початкової освіти передбачає реалізацію принципів науковості, доступності, усвідомленості, емоційності. Вона сприяє підвищенню інтересу учнів до навчання, активізації їх навчальної діяльності. Інтегровані заняття сприяють узагальненню та закріпленню знань, здобутих впродовж навчального дня, формують творчу уяву, образне мислення, пробуджують інтерес до просвітницької діяльності, виховують почуття прекрасного [4, с. 245].

Таким чином, ми переконалися, що для формування компетентісного ставлення молодих школярів до навчання необхідним є впровадження інтегрованих уроків, а також для поглиблення їх знань, розвиток уваги, пам'яті, розширення пізнавальних інтересів, оволодіння навчальними прийомами, забезпечення цілком нового психологічного клімату для школярів і вчителя в процесі навчання. Вдале використання інтегрованого підходу до організації навчально-виховного процесу дозволяє урізноманітнювати форми й методи роботи, позбавлятися шаблонів, створює умови для виховання творчих здібностей школяра, розширює функції вчителя, дає змогу враховувати специфіку певного матеріалу та індивідуальні особливості кожної дитини. У цілому ефективність навчально-виховного процесу особистості школяра залежить від організації інтегрованих уроків, характеризується розвитком розумових здібностей, розвинутою системою мотивації, емоційною насиченістю, що і перетворює процес навчання в активну форму життєдіяльності. На засадах такої життєдіяльності школяр задовольняє свої потреби в самопізнанні, самореалізації, самовизначенні. Внаслідок цього відбувається зростання його особистісних потреб, збагачення моральних мотивів і способів власної самореалізації й самоактуалізації.

Висновки. Вдале використання нестандартних форм уроків сприяє формуванню пізнавальних інтересів школярів. Діти безпосередньо беруть участь у процесі навчання. Пізнавальна діяльність учнів переважно має колективний характер, що створює передумови для взаємодії суб'єктів навчання, дає можливість для обміну

інтелектуальними цінностями, порівняння й узгодження різних точок зору про об'єкти, які вивчаються на уроці. Ефективність нестандартних уроків забезпечується за умови володіння вчителем методикою їх проведення та умілого використання таких уроків у певній системі в поєднанні з традиційними формами роботи. В процесі вивчення можливості інтегрованого навчання, можна зробити висновок, що за цією методикою — майбутнє. Змістовні та цілеспрямовані інтегровані уроки вносять у звичайну структуру шкільної освіти новизну, оригінальність, сприяють формуванню цілісної картини світу, розгляду предмета з кількох сторін, дозволяють систематизувати знання, створюють сприятливі умови для реалізації особисто орієнтованого, розвивального навчання молодших школярів. Методично правильні проведення і побудова інтегрованих уроків сприяють підвищенню зростання професійної майстерності вчителя, тому що вимагають від нього володіння методикою сучасних технологій навчально-виховного процесу.

Література

1. Бишова Т.В. Інтегровані уроки. Київ : Шкільний світ, 2011. 112 с.
2. Вердіна С., Панченко А. Секрети педагогічної майстерності. Уроки для вчителя. Харків: Вид. група «Основа», 2018. 111 с.
3. Линенко А. Ф. Теория и практика формирования готовности студентов педагогических вузов к профессиональной деятельности : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.01; 13.00.04. Київ, 1996. 403 с.
4. Прокоф'єва М. Ю. Інтеграція як принцип конструювання сучасного змісту професійно-педагогічної освіти. *Вестник Херсонского национального технического университета*. 2005. № 23. С. 244–249.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Генеза, 1999. 368 с.
6. Сінопальнікова Н. М. Сутність і структура підготовки вчителя початкових класів. *Теорія та методика навчання та виховання* : збірник наук. пр. Харків : Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, 2008. Вип. 22. С. 159–164.
7. Стерхова Н. І. Аналіз поняття «педагогічні умови»: сутність класифікація. *Generaland Professional Education*. 2012. № 1. Pp. 8–14.

References

1. Bishova T.V. Integrovani uroki [Integrated Lessons]. Kyiv : Shkilniy svit, 2011. 112 s.
2. Verdina V., Panchenko A/ Sekreti padagogichnoy maysternosti [Secrets of pedagogical skill]. Uroki dlya vchitelya. – Kharkiv: Vid. grupa «Osnova», 2018. 111 s.
3. Linenko A. F. Teoriya i praktyka formuvannya hotovnosti studentiv edahohichnykh vuziv do profesiynoyi diyal'nost [Theory and practice of forming the readiness of students of pedagogical universities for professional work] : dys. d-ra ped. Nauk : 13.00.01; 13.00.04. K., 1996. 403 s.
4. Prokofieva M. Iu. Intehratsiia yak pryntsyp onstruiuvannia suchasnoho zmistu profesiino-pedahohichnoi osvity [Integration as a principle of constructing the modern content of professional teachers' education]. *Vestnyk Khersonskoho natsyonalnoho tekhnicheskoho unyversyteta*. 2005. № 23. S. 244–249.
5. Savchenko O. Ia. Dydaktyka pochatkovoї shkoly [Primary school didactics] : Pidruchnyk dlia studentiv pedahohichnykh fakultetiv. K.: Heneza, 1999. 368 s.
6. Sinopalnikova N. M. Sutnist i struktura pidhotovky vchytelia pochatkovykh klasiv [The essence and structure of training of primary school teacher]. *Teoriia ta metodyka navchannia ta vykhovannia* : zb. nauk. pr. Kharkiv : Kharkivskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni H. S. Skovorody, 2008. Vyp. 22. S. 159–164.
7. Sterkhova N. I. Analiz poniattia «pedahohichni umovy»: sutnist klasyfikatsiia [Analysis of the concept of “pedagogical conditions”: the essence of classification]. *Generaland Professional Education*. 2012. № 1. Pp. 8–14.